

Мр Горан Вилотијевић,¹

Висока струковна школа
за образовање васпитача Вршац

Др Нада Вилотијевић,

Учитељски факултет Београд

Оригинални научни рад
Српска академија
образовања
Годишњак за 2012. годину
УДК: 371.3
стр.

КЉУЧНЕ ОДРЕДНИЦЕ ЕФИКАСНЕ НАСТАВЕ

Резиме: Шта је успешна настава и које су њене одлике је проблем којим се бави савремена дидактичка наука. Постоји и више истраживања која са баве утврђивањем обележја добре наставе. Поједини истраживачи указују на индикаторе и предикторе ефикасне наставе истичући да они имају универзално али у одређеној мери и специфично значење за поједине области. Мајер, Х. (2005) наводи десет емпиријски провераваних критерија квалитетне наставе: Јасно структурирање наставе (јасноћа процеса, циљева, садржаја и др.); Висок удео стварног времена учења; Стимулативна клима (узајамно поштовање, одговорност, праведност); Јасноћа садржаја (разумљивост, постављање задатака); Успостављање смислене комуникације (култура разговора, повратна информација); Разноликост метода (облици, иновативни модели); Индивидуално стимулисање ученика; Интегративно вежбање; Јасни циљеви који се односе на постигнуће и Повољно окружење.

У раду се указује и на друге карактеристике ефикасне наставе (системност, континуирана повратна информација, самоевалуација, победничко учење и сл).

Кључне речи: Ефикасна настава, Успешна настава, Квалитетна настава.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У дидактичкој литератури последњих година се све више расправља о ефикасној школи, успешној настави, успешном наставнику, успешном ученику. Објављено је неколико веома запажених монографских дела (Успешна настава, Квалитетна школа,

¹ gvilotijevic@sbb.rs

Успешан наставник, Сваки ученик може бити успешан и др). Постоји и више истраживања на ову тему. Поједини истраживачи (Гласер, Мајер, Х и др) указују на индикаторе и предикторе ефикасне наставе који имају универзално али и специфично значење за поједине наставне области. Проблематика везана за квалитетну, ефикасну школу и успешну наставу је изузетно актуелна данас у време када се траже концепцијска и методолошка решења да школа буде школа успеха за све ученике. Да сваки ученик буде успешан према мери својих могућности. Заговара се нова парадигма у организацији наставе за разлику од досадашње владајуће, традиционалне наставе организоване по парадигми Коменског.

2. ПРОМЕНЕ У ТЕХНОЛОГИЈИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ НАСТАВЕ

Да ли је могућа превратна, сасвим нова промена у организацији наставе у односу на њену досадашњу традиционалну концепцију. То питање се често поставља у појединим стручним расправама. У расправама се праве аналогije са производним технологијама које у целини могу бити промењене тако да се претходна, неделотворна потпуно потисне, нестане и замени новом. Наводе се примери роботичке технологије која не само да претходну технологију потисне него из производног ланца искључи и човека, радника, јер све операције преузима робот. Човек своју ранију улогу замјењује управљачком функцијом: прати преко монитора одвијање процеса рада и предузима алгоритам мера у случају да из неких разлога производна трака застане у свом одвијању.

Ова компарација образовне и производне технологије није одржива. Образовна технологија испољава своје специфичности јер никада елементи претходне технологије не нестају већ се у промењеном облику и измењеној функцији задржавају и инкорпорирају у наредној, иновираној наставној технологији. Док није било писма и писане речи искуство се са старијих на млађе преносило усменом речју, усменим предањем. Појавом писма, писане речи, усмена реч (усмена технологија) није потиснута већ је она (претходна) појачана писаном речју. Остварен је нови квалитет: усмена информација се могла отргнути од заборава њеним записивањем. Знање, искуство је почело да се убрзаније шири и преноси на појединце. Појавом манипулативне, касније визуелне, па аудио-визуелне, телевизијске, рачунарске-информатичке технологије, није једна другу искључивала. Претходне нису искључене, потиснуте већ су све добиле ново место и промењену, иновирану функцију у савременој, моћној

информатичко-електронској образовној технологији. Ова технологија је све минијатурнија, све моћнија, све јевтинија и све доступнија сваком појединцу и школи.

Предавачка настава, њена фронтална организација са којима је започло организовано образовање и која чини кључне елементе технологије наставе по парадигми Коменског, не нестаје већ у новој организационој концепцији наставе добијају друго место, значење и улогу. У центру одвијања наставног процеса налази се ученик уместо наставника око којег се одвијала целокупна традиционална организација рада. У центру активности је ученик. Он самостално учи а наставник му помаже. Наставник од предавача преузима улогу организатора. Наставник уместо да преноси знања омогућује да ученик сам стиче, осваја нова знања. Од старе предавачке наставе која се често сводила на препричавање уџбеника ученицима, који знају да читају, добила је иновирану функцију: уводна излагања, обавештења и договоре како ће се радити, стварање тимова, поделе задатака, пројеката, давање општих инструкција о самосталном раду, сумирање резултата, давање повратне информације о најбоље реализаваним пројектима, задацима. Метода излагања изгубила је своју препричавалачку, сиво-досадну улогу којом се спутавала самостална активност ученика, а добила је нову улогу подстицања победничког самосталног учења ученика у настави. Традиционална технологија била је у функцији меморисања, учења напамет. Иако је она под притиском иновативних концепција раније изгубила своје првобитно значење, омогућивши да ученик врши одређену логичку прераду чињеница, она још увек је задржала своју традиционалну, неделотворну варијанту примене: наставник излаже градиво у готовом виду уместо да ученици самостално, трагачки откривају и долазе до знања. Предавачка настава онемогућава самостално стицање знања. Овом једном врстом конфекцијске наставе спутавају се ученици у процесу учења да стичу и неке друге вредности од оних (само знања) које се неком темом траже. Делотворнијом технологијом треба омогућити да се уче и неке друге вредности а не само знања. Учи се и начин учења, начин самосталног откривања и долажења до резултата. Учење ових вредности се спутава једносмерном предвачаком наставом која даје иста знања различитим ученицима и то у готовом виду. Ученици ова „готова“, „сажвакана“ знања треба само да меморуишу, запамте, да прогутају „сазнајну пилулу“.

Постојећа традиционална технологија наставе ангажована је њеном „горњом страном“. Разним иновативним променама се унеколико помера њена граница ефикасности, али се остало у кругу

традиционалне технологије. Позната је законитост да када се једна технологија максимално ангажује да се од ње не могу очекивати неки већи а још мање неки нови или револуционарни искораци. Кад се једна технологија ангажује и истроши својом горњом страном и могућностима, нови продор је могуће чинити само појавом нових технологија. Већ одвано је на помолу нова информатичка за разлику од старе организације наставе по парадигми Коменског.

3. КОЈА СУ КЉУЧНА ОБЕЛЕЖЈА УСПЕШНЕ НАСТАВЕ

Шта је успешна, ефикасна настава које су њене одлике и карактеристике је једно од важних дидактичких питања. Постоји разлика између ефикасности и ефикасности, успешности. Ефекат је да се уради нека радња. Да се на пример у тенису пребаци лопта преко мреже. Ефикасност се изражава у постизању циља, да се постигне жељени поен, погодак. Ефикасност наставе се изражава у резултату учења ученика а не само у њеном одвијању. Методички, технолошки елементи наставе треба да доведу ученика до успеха. Да постигне позитиван резултат. Да буде победник у учењу. Поставља се питање која су обележја ефикасне наставе. Мајер, Х. (2005) наводи десет емпиријски проверених критерија успешне (квалитетне) наставе: јасно структурисање наставе (јасноћа процеса, циљева, садржаја; висок удео стварног времена учења: Стимулативна клима (узајамно поштовање, одговорност, праведност); Јасноћа садржаја (разумљивост, постављање задатака); Успостављање смислене комуникације (култура разговора, повратна информација); Разноликост метода и облика (иновативни модели рада); Индивидуално стимулисање ученика; Интегративно вежбање; Јасни циљеви који се односе на постигнуће, повољано окружење и др.

Наведени критерији и обележја за препознавање успешне наставе су, како аутори наводе, емпиријски проверени што даје научну основу за њихову примену. Сигурно јасноћа, посебно јасноћа циља је важна карактеристика успешне наставе. Без јасног циља није могуће остварити жељени резултат. Посбно није могуће поуздано мерити и вредновати остварени резултат. Наравно да су стимулативна клима, разноликост метода, стимулисање ученика у раду и повољно окружење важни чиниоци и обележја квалитетне наставе. За организацију ефикасне, успешне наставе поред наведених важни су и следећи кључни чиниоци:

1. Системност наставе: Један од кључних недостатака наставе је што она није утемељена на системским основама. Систем је повезаност свих елемената у јединствену целину, која је усклађена са постављеним циљем. Сви елементи треба да се одвијају у складу јединствене целине и јединственог циља. Системност се мери повратном информацијом. Ученик би морао да добија континуирану информацију о своме напредовању; да зна шта је добро а шта није успешно научио, обавио. Повратна информација морала би да прати сваки корак одвијања активности ученика. Повратна информација омогућује да ученик учи победнички. То значи да континуирано и правовремено исправља своје грешке. Да је на крају сваког часа и дана остварио позитиван резултат.

Међутим, настава није утемељена на системским већ на ентропским елементима. Ентропија је мера распада система. То је враћање на раније неуређено стање елемената у наставном процесу. Традиционална организација наставе у школи налази се у стању покиданих веза међу елементима. Ученик као елемент наставе на крају часа не зна свој резултат. Наставник као елемент система нема слику знања сваког појединачног ученика. Како наставник, на пример, може индивидуализовати наставу ако не зна шта му поједини ученици знају, шта су данас на часу научили а шта су пропустили. Садашња традиционална технологија и наставно окружење у учионици, као и масовност броја ученика у одељењу, не омогућују организацију наставе утемељену на системским основама. Прецизније речено организација наставе по парадигми Коменског је утемељена на ентропијском а не на системском приступу.

Ново дидактичко-техничко-окружење у мултимедијалним и интерактивним учионицама као и организацији интерактивне наставе у малим групама омогућује системско утемељење наставе и тзв. победничко учење.

2. Интерактивност: Фронтална организација, предавачка настава и велики број ученика у групи отежава учење ученика. Учење је активни однос субјекта који учи. Он мора да осваја, стиче а не да у готовом облику добија неке „порције знања“ и да их само меморише. Примена иновативних модела наставе (индивидуализоване, пројектне, модуларне, искуствене, хеуристичке и др) битно обележје успешне наставе у којој ученик активним радом учи, стиче знања. Темље се на акцији самог субјекта. На његовој социјалној интеракцији. Што је интеракција између појединца и његове социјалне средине квалитетнија мотивација за постигнућем је већа. У интерактивном континуираном процесу провере својих идеја,

знања и вредносних судова подиже се ниво властите сигурности, отклања страх од неуспеха и остварује квалитетнија социјализација.

3. **Индивидуализација и самореализација:** Настава која омогућује развијање личних потенцијала сваког појединца и која је довољно заснована на принципу слободе и добровољности чиме се остварује и висок степен самоактуелизације и самореализације.

4. **Квалитетна комуникација:** што више комуникационих путева (канала) које ученик користи у долажењу до потребних нових информација као, развијена хоризонтална комуникација која подстиче самосвест, самопоштовање, осећање личне вредности, одговорности, мотивисаности и уважавања других.

5. Ученик у центру учења а наставник у улози сарадника, орагнизатора, саветодовца, мотиватора уз елиминацију хијерархичности и ауторитарности.

6. Минимална говорна активност наставника и знатно повећана самостална активност ученика у свим етапама наставног процеса (припремна, изведбена, евалуативна). Активнији је онај ко учи (ученик) него онај ко поучава (наставник).

7. Самоевалуација стална, континуирана и доминатна коју наставник подстиче и усмерава. Самоевалуација треба да прати сваки корак активности појединца. Њоме се отклања осећај неуспеха и подиже ниво аспирације и мотивације ученика у наставном процесу. Она омогућује осећај успеха који рађа нови успех. Самоевалуација представља линију водилу у победничком учењу ученика у настави. Учење без континуиране самоевалуације и евалуације као управљачке полуге представља чамац на олујном мору без кормилара.

8. **Еманципаторско обележје наставе:** Ученик треба да је мање подучаван а више сам да открива, истражује, проверава и проучава да до знања долази својим мисаоним напорима. Нужно је да се промени његов положај у настави. Еманципаторска улога ученика се изражава у сарадничкој улози са наставницима у свим етапама наставног процеса (припремна, оперативна, верификативна). Настава мора бити ослобођена од хијерархије и ауторитарности. Аутономију ученика прате стандарди који онемогућавају да се она претвори у анархију. Слобода, добровољност, аутономија треба да ослободе нову енергију за веће стваралачко ангажовање и успешност ученика у учењу. Стандарди, циљеви и провера оствареног путем евалуације и континуиране самоевалуације су контролни оквири у којима се креће еманципаторска улога и аутономија ученика.

9. *Доживљајно-емоционално обележје наставе:* Настава није и не треба да буде само логичко-рационално утемељен процес. Њу мора да прати емоционални доживљај. Ученик треба да доживи одређене догађаје као да лично у њима учествује. Настава није само сусрет умова већ укрштање емоција. Знање без емоција је неутрално и без снажније енергетско-покретачке основе. Није довољан генератор развојних промена у обогаћивању личности појединца. Емоционални доживљај у настави је важан индикатор њене успешности.

10. *Трансформација јошових у искуствена знања:* Готова знања мало вреде премда се у традиционалној настави много цене. Она су, по правилу, стечена са учешћем само запамћивања. Брзо се усвоје а још брже забораве. И мањи квантум знања стечен на процесуално комплекснији и исправнији начин уз учешће потпуније мисаоне, доживљајне, стваралачко-трагичке активности ученика које је дуже трајало од добијања знања у готовом облику, има већу вредност од веће количине знања добијеног у готовом облику. Не учи се само знања већ и процес долажења до тог знања. Процес долажења, чешће има већу вредност од саме количине знања добијеног у готовом виду. Начин стицања знања обезбеђује да појединац развије оне особине и потенцијале које ће га стално покретати да стиче нова и иновира претходна, застарела знања.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Стратегија учења мора да се темељи на активном, трагичком односу и еманципаторском положају ученика у настави. Потребно је знања стицати и темељити на искуству и самоактивности ученика. Онај ко учи мора бити активнији од онога ко поучава. Индивидуализација је стална, континуирана иновација. Сваки ученик има свој лични пут и могућности у развијању својих потенцијала. Настава једнака за све неједнаке ученике представља кочницу, "уско грло" развијања личних потенцијала сваког појединца. Повећавање учешћа ученика у наставном процесу на рачун говорне, вербалне активности наставника је једна од важних промена. Утврђено је да је средња вредност активне говорне комуникације ученика за шест часова наставе око два минута. Наставник говори ученици ћуте и запамћују. Оваква настава је неделотворна. У једном истраживању (Шаталов) утврђена је дуга листа негативних последица говорне а тиме и мисаоне неактивности ученика.

Веома је значајно да се утврде индикатори успешне наставе како би се она боље методички утемељила и постала делотворнија у раду са ученицима.

Литература:

1. Вилотијевић, М., Вуилотијевић, Н.(2008): *Иновације у настави*, Учитељски факултет, Врање
2. Вилотијевић, М., Вилотијевић, Н. (2008): *Хеуристичка настава*, Учитељски факултет, Врање
3. Влаховић, Б. (2012): *Образовање у друштву умрежене културе*, Српска академија образовања, Београд
4. Сузић, Н. (1999): *Интеракција као вид учења и поучавања*, у књизи *Интерактивно учење*, Бања Лука, Министарство просвете Републике Српске и УНИЦЕФ
5. Сузић, Н. (2001): *Емоционална димензија мотивације у настави*, Педагогија 3/2001, Београд